

7 Aralık Kurtuluş Günü Anısına 7 Özel Kitap

Kübra AKATAY* Yeliz SAYGILI SAVAŐ**

Giriş

Kilis 7 Aralık Üniversitesi bünyesinde 2017 yılında faaliyete geöen Kilis Tarihi ve Kültürü Uygulama ve Araştırma Merkezi (KİTAM), kadim bir kültürel mirasa ve tarihi bir geömişe sahip Kilis'in kültürel ve tarihi zenginliklerinin canlandırılması noktasında önemli bir misyona sahiptir. Kurulduğu günden bu yana bilimsel ve akademik pek çok projeye/öalışmaya imza atan KİTAM, edindiği misyon ve gaye doğrultusunda da Kilis'in düşman işgalinden kurtuluşunun 100. yıl dönümü dolayısıyla 7 özel kitap yayımlamıştır. Kilis'in sosyo-kültürel, tarihi, dini ve edebi yönünü yansıtan "7 Aralık Üniversitesinden 7 Aralık Kurtuluş Günü Anısına 7 Özel Kitap" başlığıyla yayımlanan eserler, hem milletimizin hem de pek çok bilim dalında araştırma yapan araştırmacıların istifadesine sunulmuştur. Setin iöerdiği bu 7 özel kitap şunlardır: "Düşler Durağı, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kilis'te Modern Eğitim, Bir şehrin Hafızası Nihat Ferah Anma Kitabı, Divanı Nihat'tan Seçme şiirler, Kilisli Muhammed İbn Ebî Bekr ve Besmele Risalesi, Kilis Menkıbeleri, Hurûfât Defterlerinde Kilis Sancağı (1690-1832 Sosyoekonomik ve Kültürel Yapı)".

1. Mustafa Alpaydın, "Düşler Durağı"

(KİTAM Yayınları, Kilis, 2020, 243 Sayfa)

şiir, edebiyatın en önemli yönünü teşkil eder. Aristoteles'in *Poetika* adlı eserinden günümüze değin binlerce yıldır ne olduğu ile ilgili öeşitli fikirlerin öne sürüldüğu ve anlamının öağa, öлкеye, şahıslara göre değişkenlik gösterdiği şiir sanatı, en genel tanımıyla aklın ve mantığın ötesinde kişinin duygu, düşünce ve hayallerinin ifadesidir (Özbalcı, 1990). Türk edebiyatı şiir ve şair bakımından oldukça zengin bir birikime sahiptir. Hepsini birbirinden kıymetli şairlerin ortaya koydukları eserler ile şiirin derin anlamına ve tarifsiz hazzına ulaşılmaktadır. Bu bağlamda Mustafa Alpaydın'ın hislerinin, hayallerinin ve estetik anlayışının yansıması olan *Düşler Durağı* (2020) adlı şiir kitabı da dikkate değerdir.

Mustafa Alpaydın'ın, üçüncü şiir kitabı olan ve bünyesinde 163 şiir ihtiva eden *Düşler Durağı* (2020), 243 sayfadan müteşekkildir. şair Mustafa Alpaydın'ın duygu dünyasının terennümlerini ihtiva eden şiirlerin yer aldığı kitabın ön sözünde Alpaydın; şiirin, "duyguları en kısa yoldan ve en naif şekilde dile getiren" bir anlatım olduğunu ifade eder ve az sözle çok şey anlatan bu edebî sanat dalının okuyucunun aklında kalacak şekilde vurgulu cümlelerle kurulması gerektiğinin altını öizer.

Halk şiirinin biçim, ölçü ve kafiye unsurlarına bağlı kalan Alpaydın, *Düşler Durağı* (2020) kitabındaki şiirlerini "Alpaydın" mahlası ile kaleme almıştır. şiirlerinde duygu ve düşüncelerini gayet sade ve akıcı bir dille ortaya koyan şair, eserde Kilis ilinin ağız özelliklerini yansıtan kelimelere de yer vermiştir (işmar etmek, hareze, corlar, havuş, tağa, vb.). *Düşler Durağı*'ndaki 163 şiirin tamamı hece ölçüsü ile yazılmış olup iki tanesi 8'li, on beş tanesi 14'lü geri kalan yüz kırk altı manzume ise 11'li hece ölçüsü ile oluşturulmuştur.

* Arş. Gör. Kilis 7 Aralık Üniversitesi Fen-Edebiyat Faköltesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Kilis kubraakatay@gmail.com (Orcid ID: 0000-0003-3566-8310).

** Arş. Gör. Kilis 7 Aralık Üniversitesi Fen-Edebiyat Faköltesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Kilis-yelizs.4035@hotmail.com (Orcid ID: 0000-0002-8441-968X)

Alpaydın, şiirlerin tamamında ahenk ile anlamı buluşturmayı başararak ritmik bir tutum sergilemiştir. Şair, genel olarak yarım ve tam kafiye ile şiirlerini meydana getirmiş ayrıca dizelerin başında ve ortasında da kafiyeli kelimelere yer vererek halk şiirinin yapısına uygun bir tutum sergilemiştir.

Alpaydın'ın, *Düşler Durağı*'nda yer alan şiirlerinin ana temasını tabiat, aşk, seveda, gurbet, sıla özlemi, tarih, kültür ve manevi değerler teşkil etmektedir. Şair, şiirlerinde tabiat ve aşkın yanı sıra doğup büyüdüğü ve özlemini çektiği memleketi Kilis'e -*Kilis Son Durak, Özledim Kilis, Vatandır Kilis, Kilis'te, Akpınar, Kilisli, Kilis'te Bir Zamanlar, vd.*- çokça yer vermiştir. Alpaydın, şehirle kurduğu duygusal ünsiyeti muhayyilesindeki sözcükler ile birleştirerek adeta bir tarihçi, bir ressam gibi Kilis'in dününe ve bugününe, maddi ve manevi kültürel değerlerine ayna tutarak bireysel yaşanmışlıklarını gözler önüne sermektedir.

Mustafa Alpaydın'ın *Düşler Durağı* (2020) adlı eseri, bilhassa Kilis'in doğasını, tarihini, kültürünü ve sevdalarını akıcı bir şiir diliyle okuyucuya ulaştırdığı için kıymete haizdir.

2. Mehmet Ali Yıldırım ve Ali Akdeniz “Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kilis’te Modern Eğitim”

(KİTAM Yayınları, Kilis, 2020, 222 Sayfa)

Toplumların ve bireylerin gelişmelerinde önemli bir unsur olarak karşımıza çıkan eğitim, sosyal ve kültürel tüm boyutlarıyla her zaman etrafımızda olan ve olmaya da devam edecek en temel kavramlardan bir tanesidir.

Mehmet Ali Yıldırım ve Ali Akdeniz tarafından kaleme alınan *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kilis’te Modern Eğitim* (2020) isimli bu çalışma; 222 sayfa olup Ön Söz, Kısaltmalar, Tablolar ve Şekiller, Giriş, Sonuç, Kaynakça ve Ek haricinde dört bölümden oluşmaktadır.

Ön sözde, Klasik dönem Osmanlı ve XVIII. yüzyılın eğitim kurumlarının yanı sıra 1869 tarihinde Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesiyle eğitim alanında taşrada da uygulamaya konulan yenileşme hareketlerinden yüzeysel olarak bahsedilir. Ayrıca yazarlar ön sözde çalışmanın kapsadığı çerçeveyi de çizerek eserin, Osmanlı Devleti’nde modernleşmenin başlangıcı 1839 Tanzimat Fermanı’ndan Cumhuriyet’in kuruluşu 1923’e kadarki süreci esas alarak Kilis özelinde bu çalışmayı hazırladıklarını vurgulamışlardır.

Giriş bölümünde; Kilis ilinin coğrafi konumu, akarsuları, ticaret yolları, Kilis isminin kökeni, Kilis’in tarihi, il oluşu, işgali vb. hususlar aktarılmıştır.

“*Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Osmanlı Devleti’nde Eğitimin Modernleşmesi*” başlıklı birinci bölüm, merkez maârif teşkilatı ve taşra maârif teşkilatı olmak üzere iki ana başlıktan oluşmakta ve bu başlıklar altında eğitimdeki kurumsallaşma izah edilmeye çalışılmıştır.

“*Kilis Rüşdiye Mektebi*” başlıklı ikinci bölümde, genelde Osmanlı Devleti’nde Rüştiye mekteplerinin özelde ise Kilis Rüştiye Mektebi’nin kuruluşundan Cumhuriyet dönemine kadarki gelişim süreci incelenmiştir.

“*Kilis İdadi Mektebi*” başlıklı üçüncü bölümünde ise genelde Osmanlı Devleti’nde özelde ise Kilis’te İdadi Mektebi’nin kuruluşundan Cumhuriyet dönemine kadarki gelişimi, değişimi ve dönüşümü irdelenmiştir.

“*Azınlık Mektepleri ve Yabancı Mektepler*” başlıklı dördüncü bölümde, ilk olarak Osmanlı Devleti’nde azınlık ve yabancı mekteplerin gelişimine değinilmiş sonrasında da Kilis’te kurulmuş olanlar hakkında oldukça ayrıntılı ve dikkat çekici bilgiler verilmiştir.

Çalışmanın hazırlanma sürecinde resmi arşiv belgeleri, Maârif Salnâmeleri ve Halep Vilayet Salnâmeleri'nin kaynak olarak kullanıldığı belirtilen bu çalışma, Kilis'te açılan eğitim kurumlarını geniş bir perspektifle değerlendirerek pek çok araştırmacının istifade edebileceği bir başvuru ve başucu kaynağı haline gelme potansiyeli ile önem arz etmektedir.

3. Mahmut Kaçarlar, “Bir Şehrin Hafızası Nihat Ferah Anma Kitabı”

(KİTAM Yayınları, Kilis, 2020, 222 Sayfa)

Kendine özgü kültür ve insan mozaiğine sahip serhat şehir Kilis, geçmişten günümüze değin her alanda ilim adamları, şâir ve yazarlar, araştırmacılar, profesör ve devlet adamları yetiştirmiştir. Kilis'te yetişen bir değer olarak Nihat Ferah hem kuvvetli zekâsı, hafızası, edebiyat, tarih ve din bilginliğiyle hem de musikişinas ve sevecen yönüyle halkın gönlünde taht kurmuş Kilis'in ruhunu yansıtan bir ilim adamıdır. Aynı zamanda “*şiiirlerinde sözünü esirgemeyen, yeri geldiğinde yeren, yeri geldiğinde öven ama asla eğilmeyen şair*” (Hüküm, 2018) olarak çizdiği şair profiliyle ön plana çıkmış, “Deli Ozan” ve “Zihni Devran” mahlaslarıyla pek çok koşma, rubai, şarkı ve dörtlük yazmıştır.

Mahmut Kaçarlar'ın yayıma hazırladığı “*Bir Şehrin Hafızası Nihat Ferah Anma Kitabı*” (2020) başlıklı bu çalışma, 222 sayfadan müteşekkil olup Ön Söz haricinde yedi bölümden oluşmaktadır.

Kilis 7 Aralık Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mustafa Doğan Karacoşkun tarafından kaleme alınan *Ön Sözde*; Anadolu'daki her şehrin bir ruhu ve şehre bu ruhu kazandıran tarih, mimari nihayetinde de şehirde yaşayan özgün insanlardan bahsedilmektedir. Karacoşkun, Nihat Ferah'ın haksızlık karşısındaki net ve tavizsiz duruşunu bugünün insanı için delilik olarak tanımlarken, Nihat Ferah'tan “*yankı bağda boğulan yapıların arasında delirmek hakkını elde bulunduran biriydi*” şeklinde bahsetmektedir.

Mehmet Çiftçigüzeli'nin kaleminden Nihat Ferah'ın anlatıldığı ilk bölümde kaleme alınan her başlıkta Nihat Ferah'ın farklı bir yönüne dikkat çekilmiş yirmi altı yazı mevcuttur. Bu sayede okuyucu akıcı ve anlaşılır bir üslupla oldukça detaylı bir şekilde aktarılan Nihat Ferah'ın öğretmenliğe, edebiyata, müziğe, şiire, kitaba ve okumaya olan düşkünlüğü, ezberledikleriyle dikkatleri çeken eşsiz hafızası, ihtilallerde yaşadıkları, yazdığı şiirlerde etkilendiği isimler, şiirlerinin arka planı vb. birçok husus hakkında bilgi sahibi olmaktadır.

“*Ölüm Yıl Dönümü Yazıları 1*” başlıklı bölümde; Mahmut Kaçarlar, Ali Genç, Mehmet Çetin, Hasan Şahmaranoğlu, Fikret Oğuztürk, Gazi Hüseyin Kılbaş, Mehmet Cemal Çiftçigüzeli ve Ergüder Aksoy tarafından vefatının birinci yılında kaleme alınmış sekiz yazı bulunmaktadır. “*Âlimin ölümü âlemin ölümü gibidir.*” düşüncesinden hareketle bir şehrin âlimi, ruhu, hafızası, halk âlimi Nihat Ferah'ın vefatının yarattığı üzüntünün yankısının kaleme alınan bu satırların her kelimesine yansdığı görülmektedir.

“*Ölüm Yıl Dönümü Yazıları 2*” başlıklı bölümde ise Mehmed Abdulhamid Tektuna, Ahmet Yılmaz Çağlar, Ali Sarıbaşoğlu, Ahmet Burhaneddin Özkan, Cahit Faruk İslamoğlu, Hafız Lütfi Alpaydın, Hasan Bitken, Mehmet Cemal Çiftçigüzeli, Zeynel Amaç'ın yazıları başta olmak üzere toplamda on dört yazı bulunmaktadır. Nihat Ferah'ın vefatının ikinci yılında kaleme alınmış bu yazılarda hissedilen üzüntünün yanında onunla yaşanan anılar, kurulan dostluklar, Nihat Ferah'ın edebî, dinî, felsefî yönünün yanı sıra derin bilgisi ve kültür sahibi oluşu, merhametli, dürüst ve dost canlısı karakteri gibi pek çok husus hakkında bilgiler mevcuttur.

“*Anekdotlar*” başlığı altında verilen yedi yazıda, Nihat Ferah ile yaşanan olayların kısaca anlatımı; “*Nihat Ferah İçin Yazılan Şiirler*” bölümünde; Gazi Hüseyin Kılbaş, Fikret Oğuztürk ve Mehmet Çetin tarafından kaleme alınmış şiirler; “*20 Soruda Nihat Ferah*”

konulu bölümde ise onu daha yakından tanıma fırsatı elde ettiğimiz hayata bakış açısının kendi dilinden satırlara yansıdığı Nihat Ferah'ın soru ve cevapları yer almaktadır. Son bölümde ise gönüllere iz bırakan Nihat Ferah'ın çeşitli ortamlarda fotoğraflarla bıraktığı anlardan/izlerden bir seçki sunulmuştur.

Bir mütefekkir, eğitimci, şair, gönül insanı, vatansever, dava adamı ve hak için çarpan bir yüreğin terennümlerinin yer aldığı bu satılar ve bu eser sayesinde Nihat Ferah'ın, yaşadığı döneme iz bıraktığı gibi gelecek nesillerin zihinlerinde de daimi bir iz bırakması muhakkaktır.

4. Nihat Ferah, “Divan-ı Nihat’tan Seçme Şiirler”

(KİTAM Yayınları, Kilis, 2020, 232 Sayfa)

“*Hâlisen Rabbime âbid, gayrıya kul olmadım*

Dâimâ evsâtı buldum, kasr-ı tûl olmadım”

Nihat Ferah

Mahmut Kaçarlar tarafından hazırlanan ve Kilis'in son asırda yetiştirdiği en önemli simalarından biri olan Nihat Ferah'ın yazmış olduğu Divanı'ndan seçilen şiirleri ihtiva eden bu eser; Nihat Ferah'ın hayatını, yetiştiği muhiti, yaşadığı dönemde ortaya çıkan siyasi olaylar ve bu olayların onun yaşamındaki etkisi ile şairliğini konu edinen ön sözün ardından onun, çeşitli konularda kaleme aldığı şiirlerini kapsamaktadır. Şiirlerinde *Ferah*, *Deli Ozan* ve *Zihni Devran* mahlaslarını kullanan Nihat Ferah'ın eserde; münacat, gazel, na't, rubai, koşma, şarkı, dörtlük ve beyit gibi aruz ve hece vezni ile kaleme aldığı çeşitli şiirlerine yer verilmiştir.

“*Aruz ile Şiirler*” başlığını taşıyan birinci bölüm; klasik divan tertibine de uygun bir şekilde Nihat Ferah'ın sanat endişesinden uzak, rahat ve samimi bir dille Allah'tan afv ve mağfiret talebiyle niyazda bulunduğu “Münâcât” ile başlamaktadır. Bu bölümde Nihat Ferah'ın; dini- tasavvufi, manevî ve ahlaki öğütte bulunduğu gazellerinin yanında *Hacı Muhyiddinzâde Hüsnü*, XIX. yüzyılın lirik aşk şiirleriyle ve Mevleviliğe olan bağlılığı ile bilinen kadın şairlerinden *Leylâ Hanım*, hem devlet adamlığı hem de şairliği ile Türk tarih ve kültürü için önem arz eden simalarından *Koca Ragıp Paşa*, Tanzimat devri gazeteci, şair, devlet ve fikir adamlarından *Ziya Paşa*, Türkoloji alanında ilim dünyasına kazandırdığı çalışmalarıyla tanınan *Kilisli Muallim Rifat Bilge* gibi şahsiyetlerin gazellerine yazdığı tahmisler öne çıkmaktadır. Bu bölümde ayrıca Nihat Ferah'ın fikri, edebî ve sosyal olarak etkisinde kaldığı ve “Üstad-ı Muhteremim” diye hitap ettiği Hafız Kâmil Kıdeyş ile bir dönem Ankara ve Gaziantep müftülüğü yapmış Hacı Mahmut Öğütçü'ye ithaf ettiği şiirlere de yer verilmiştir. Şairin; samimi bir eda ile yakarış, istek ve şikâyetlerini dile getirdiği gazellerinin yer aldığı bu bölümde en çok dikkat çeken husus, söyleyiş ve tema bakımından milli şairimiz Mehmet Akif Ersoy'un etkisinde kalmasıdır (Hüküm, 2018).

“*Hece ile Şiirler*” ve “*Dörtlükler*” adlı bölümler; Nihat Ferah'ın hece vezninin 10, 11 ve 14'lü kalıplarıyla yazdığı ve genelinde zamaneden şikâyet, acizlik/zayıflık, gençlere ve yaşadığı dönemdeki bireylere tavsiyeleri, Kilis'in doğal güzelliklerini, burada yapılan ilmi çalışmaları ve Kilis'te yetişen âlimleri zikrettiği methiye niteliğindeki şiirleriyle Adnan Menderes'in 1959 yılında Kilis'e yaptığı ziyaret sonrası kaleme aldığı şiirini içermektedir. Şairin, hece vezni ile yazdığı şiirlerinin olduğu bu bölümde, “*Ferah*” mahlasının yanı sıra “*Deli Ozan*” ve “*Zihni Devran*” mahlasını kullandığı görülmektedir. Nihat Ferah'ın birçoğunu koşma nazım şekli ile kaleme aldığı bu bölümündeki şiirlerinin en dikkate değer yönü onun, toplumun ve bireylerin bozuk yönlerini hicvettiği ve kendisiyle tartışmaya giren bazı şahıslara verdiği cevaplarını ihtiva etmesidir. Şairin, taşlama türündeki bu şiirlerinde, Şair Eşref ve Neyzen Tevfik'in etkisinde kaldığı görülmektedir (Hüküm, 2018).

“Cinaslı Kafiyeler” ve “Beyitler” bölümünde Nihat Ferah’ın, hislerini ve fikirleri daha iyi ifade etmek için cinas sanatından yararlanarak yaptığı ikilemeler, ses tekrarları ile sözün büyüsünü ve ahengini arttırdığı ve sanatını ortaya koyduğu lirik şiirlerinin yanında şairin, sanatsal yönü, anlam derinliği ve söyleyiş güzelliği ile öne çıkan berceste beyit olarak nitelenebilecek manzumelerine yer verilmiştir.

Kitap, Mahmut Kaçarlar’ın “cins bir entelektüel, iflah olmaz bir demokrat, şair kimliğinin yanı sıra musikişinas, yakın tarih uzmanı ve din bilgini” olarak vasıflandırdığı ve Kilis kültürü için önemli bir merhale olan Nihat Ferah’ın, samimi bir üslupla vücuda getirdiği şiirlerinin Türk edebiyat tarihine kazandırılması açısından önemlidir.

5. Prof. Dr. Halil Aldemir, “Kilisli Muhammed İbn Ebî Bekr ve Besmele Risalesi” (KİTAM Yayınları, Kilis, 2020, 108 Sayfa)

Tefsir ilmi alanındaki çalışmaları ile bilinen Kilis 7 Aralık Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Temel İslam Bilimleri bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Halil Aldemir tarafından hazırlanan ve İslam tarihinde tefsir ilminin, genelde XVIII. yüzyıl Osmanlı toplumunda özelde ise Kilis’te nasıl bir tarihi gelişim yaşadığına kaynaklık eden “Kilisli Muhammed İbn Ebî Bekr ve Besmele Risalesi” adlı bu kitap; kısa bir ön sözden sonra giriş, üç bölüm, sonuç ve kaynakça şeklinde tertip edilmiştir.

Prof. Dr. Halil Aldemir kitabın ön sözünde, tarihi süreç içerisinde tefsir alanında yapmış oldukları çalışmalarla nesillere ışık tutan âlimlerin, kütüphanelerde ve koleksiyonlarda yer alan yazma eserlerinin gün yüzüne çıkarılmasının ilmi alanda önemli bir merhale olduğunu, böyle bir tahkik çalışmasının amacını ve literatüre olan katkısını ortaya koymuştur.

Giriş bölümünde, Kur’an-ı Kerim’in indirildiğinden beri anlama ve yorumlanması hususunda önemli gayretlerin olduğundan, Taberî ve Razî gibi müfessirlerin kaleme aldıkları tefsir kitaplarının neşredilmesinin araştırmacılara sağladığı faydalardan bahsedilerek çalışmanın asıl konusu olan Kilisli Muhammed İbn Ebî Bekr’in *Besmele Risalesi*’nin, elde bulunan iki nüshası üzerinden yapılan tahkikinde dikkat edilen noktalar maddeler halinde sıralanmıştır.

Kitabın “Kilisli Muhammed İbn Ebî Bekr ve Tefsiri” başlıklı birinci bölümünde yazar, ilk olarak kaynaklarda hayatı hakkında herhangi bir bilginin olmadığı Kilisli Muhammed Ebî Bekr’in, *Besmele Risalesi*’nden hareketle ismini, künyesini, nereli olduğunu, eserin sonuna düştüğü H. 1174 tarihinden yola çıkarak metnin hangi dönemde yazıya geçirildiğinin bilgisini vermiştir. Ayrıca *Besmele Risalesi*’nin dönemin önde gelen âlimlerinden Dürrizâde Mustafa Efendi’ye ithaf edilmesine ve müfessirin, kütüphane kataloglarında bu eserinden başka telifinin olmadığına da değinilmiştir. Yine bu bölümün “Tefsir Yöntemi ve Kaynakları” başlığı altında Aldemir, tefsir yöntemleri hakkında açıklayıcı bilgiler verir. *Besmele Risalesi*’nin Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmûd Efendi ve Yahya Tevfik Koleksiyonlarında yer alan iki nüshasının özelliklerini sıralayarak müfessirin, *Besmele Risalesi*’nin dirayet (akla dayalı) tefsir yöntemi ile oluşturulduğunu söyler.

Eserin klasik İslam ulemasının usulüne uygun olarak besmele, hamdele ve salvale ile başladığını belirten yazara göre, müfessirin Hz. Peygamber’in (s.a.v.) sadece “*Ümmetimden, hata ve unutmadan dolayı yapılan yanlışlar bağışlandı.*” hadisine yer vermesi eserinde birtakım eksiklerin olması hasebiyle kendisinin mazur görülebileceğinin delili olabilir.

Besmele Risalesi’nin disiplinlerarası bir çalışma olduğunun vurgusunu yapan Aldemir’e göre, müellifin eserini lügat, iştikâk, sarf, nahiv, meânî, beyân, mantık, münâzara ve kelâm olmak üzere dokuz ilimden yararlanarak tefsir etmesi eseri, diğer tefsir risalelerinden ayıran en önemli özelliktir. Yazar, müellifin risaleyi bu şekilde sistematik

açından yorumlamasının onun İslamî ilimlerde ne kadar mahir olduğunu göstermesi bakımından da okuyanlara fikir verdiğini ifade eder.

Birinci bölümün son başlığında yazar, Kilisli Muhammed İbn Ebî Bekr'in tefsirini oluştururken yararlandığı kaynakları sıralar. Buna göre müfessirin istifade ettiği en temel kaynak, eserinin başında da belirttiği gibi Beydâvî'nin “*Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vil*” adlı tefsiridir. Aldemir, müellifin aynı zamanda Ebu Mansûr el-Mâturîdî'nin *Te'vilâtu'l-Kur'ân*, adlı tefsirinden, belagat ilmi ile ilgili hususlarda Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-ulûm* ve Teftazânî'nin *Muhtasaru'l-me'ânî* adlı eserlerinden, kelam ilmi için Adududdîn el-İcî'nin *Mevâkîf* adlı eserinden ve Zemahşerî'nin tefsiri üzerine yazılan haşiyelerden yararlandığını da ekler.

Kitabın ikinci bölümü olan “*Tefsirin Tahkiki*” kısmında yazar Aldemir, *Besmele Risalesi*'nin Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmûd Efendi ve Yahya Tevfik Koleksiyonlarında yer alan iki nüshasının tahkikini yapar ve bu iki nüsha arasındaki farkları dipnotlar ile göstererek eserin tahkiki yapılırken genel çerçevesine uygun olan nüshanın esas alındığının altını çizer.

Besmele Risalesi'nin üçüncü bölümünde -*Tefsirin Tercümesi*- yazar, Kilisli Muhammed İbn Ebî Bekr'in Arapça kaleme aldığı risalesinin Türkçeye tercümesini vererek okuyucunun istifadesine sunar.

Kitabın sonuç kısmında ise incelenen eser hakkında tespit edilen verileri değerlendiren Prof. Dr. Halil Aldemir, *Besmele Risalesi*'nin hacim olarak küçük ancak ilmi açıdan kapsamlı olduğunu ifade ederek eserin, dokuz ilim dalı -lûgat, iştikâk, sarf, nahiv, meânî, beyân, mantık, münâzara, kelâm- açısından sistematik bir şekilde yorumlandığını belirtir.

Kaynakça ile tamamlanan çalışma, XVIII. yüzyıl Osmanlı sahası ile Kilis çevresindeki ilmî hayatı gözler önüne sermesi ve böylesine kıymetli bir tefsir risalesinin literatüre kazandırılması açısından oldukça önemlidir.

6. Hasan Bitken, “Kilis Menkıbeleri”

(KİTAM Yayınları, Kilis, 2020, 246 Sayfa)

Din büyüklerinin veya tarihe geçmiş ünlü kişilerin yaşamlarını, olağanüstü davranışlarını veya kerâmetlerini konu edinen menkıbeler, ilk olarak tasavvufî tabakat kitaplarında ve evliyâ tezkirelerinde yer almışlardır. *Menâkıb*, *menâkıbnâme*, *vilâyetnâme* gibi isimlerle karşımıza çıkan menkıbeler genelde halk edebiyatı özelde ise tekke tasavvuf edebiyatı çalışmalarında kullanılan en temel kaynaklar arasındadır.

Hasan Bitken'in *Kilis Menkıbeleri* (2020) başlıklı bu çalışması, 246 sayfadan müteşekkil olup Ön Söz, Teşekkür, Giriş, Kaynaklar haricinde beş bölümden oluşmaktadır.

Gazi şehir sıfatı ile Kilis'ten bahsedilen *Ön Sözde*; bilhassa Kilis'in tarihi, kültürü, coğrafyası, insanları ve kendine özgü özellikleri ile her devirde Türklüğünü muhafaza ettiğinden bahsedilerek bu kadim şehrin yetiştirdiği ilim adamları, şairler, yazarlar, araştırmacılar, profesörler ve devlet adamları hakkında bilgi verilmiştir.

Kilis adının kaynağı ve Kilis ağzına dair bilgiler aktarılan oldukça kısa ve öz bir şekilde hazırlanan *Giriş* bölümünde 8. yüzyılda bölgedeki Türkmenler tarafından “Kiris”; 1519 tarihli Osmanlı tahrir defterlerinde “Kiliz”; Prof. Dr. Bilge Umar'ın Türkiye'deki Tarihsel Adlar adlı eserinde “Kiliz”; Arap tarihçi Kudame bin Cafer'in eserinde “El Kilis”; Arap tarihçi Yahya bin Said el Antak'ın kullandığı “Kiliz” gibi şehrin ismi hakkında açıklamalar yapılmış ve “Kilis” sözcüğünün “Kiris”in yerine kullanılarak günümüzdeki şeklini aldığına vurgu yapılmıştır.

“*Kilis Tarihi ve Kültüründen Kesitler*” başlıklı birinci bölümde; Kilis’in kültürü, edebiyatı, ağız özellikleri, halkı, fıkraları, günlük hayatta yaşanan olaylar çerçevesinde derlenen bilgiler aktarılmıştır. Bu bölümde günlük hayattan derlenen metinler, döneminin nabzını yansıması açısından oldukça dikkat çekici örneklerdir.

Kilis’in yetiştirdiği önemli şahsiyetlere yer verilen ikinci bölümde ise pek çok din adamı, şair, âlim ve bilim insanından bahsedilir. Bu bağlamda Mustafa Ruhi Efendi, Şeyh Abdullah Sermest, Şeyh Mehmet Vakıf Tazebay Efendi, Alaaddin Yavaşca, Hasan Kâmil Altınbaş, Hasan Şahmaranoğlu, Seyfettin Başçılar, Faruk Kadri Timurtaş, Necip Asım Yazıksız, Kilisli Muaallim Rıfat Bilge ve daha birçok şahsiyet geçmişten günümüze kadar ilim ve irfan kaynağı olarak şöhret kazanan serhat şehir Kilis’te yetişen şahsiyetler olarak yer almaktadır.

Kilis’ten tarihi hikâyelerin ve şahsiyetlerin aktarıldığı üçüncü bölümde; okuyucuya geniş bir yelpazede bilgi aktarımı yapılmaktadır. Tarihi pek çok olaya tanıklık eden Kilis’te, yaşanan tarihi olaylar ve kişilerden kesitler oldukça sade ve akıcı bir üslupla aktarılmıştır. Aktarılan her satırda okuyucu Kilis’in ve Kilis’in yetiştirdiği şahsiyetlerin farklı bir cephesi ile karşılaşır. Bu bağlamda bu bölümde Çanakkale Savaşı, 1831 Kilis’in İbrahim Paşa tarafından işgali vb. tarihi bilgiler Kilis ili çerçevesinde anlatılırken aynı zamanda günlük hayata, halkın yaşayışına ve kültürüne dair anekdotlara da yer verilmiştir.

Kilis’teki tarihi mekânlara değinilen dördüncü bölümde, kendine has özgün yapısı ile ön plana çıkan mimari eserler hakkında bilgiler verilmiştir. Osmanlı döneminde değerli ilim adamlarının yetişmesinde büyük katkısı olan Hacı Derviş Camii; Kilis’te yer alan okul, halkevi, konak vb. eski devlet yapıları hakkında ayrıntılar verilmekle beraber yazar bu bölümde Kilis şehir merkezinde isim verdiği cadde ve sokaklar hususunda da okuyucuyu aydınlatmaktadır.

Kilis yemeklerine ayrılan beşinci bölümde, kendine has zengin yemek kültürü ile yöreye ait kahvaltılık zahter, gerebiç, muhammara gibi yemekler hakkında yapılan açıklamaların yanı sıra yazar tarafından kaleme alınmış *Kilis’te Ne Yenir?* başlıklı altı dörtlükten oluşan “gelir” redifli bir şiir de bulunmaktadır.

İçeriğiyle tarih, kültür, coğrafya, halk yaşamı ve daha birçok konuda metinlerin kapsadığı dönemin nabzını okuyucuya aktaran bu çalışma, pek çok bilim dalının kaynak bir eser olarak kullanılabileceği niteliktedir. Eserin bu özelliğinin yanında bir başka baskın tarafı ise Kilis ağız ile aktarılan derlemelerde kelimelerin anlamlarının dipnot şeklinde verilmesidir. Öyle ki bu durum, okuyucunun işini oldukça kolaylaştırmıştır. Kilis’i Kilis ağız ile anlatan bu eser pek çok bilim dalında araştırmacıların istifade edebileceği bir başvuru kaynağıdır.

7. Mehmet Tektuna, “Hurûfât Defterlerinde Kilis Sancağı (1690-1832 Sosyoekonomik ve Kültürel Yapı)”

(KİTAM Yayınları, Kilis, 2020, 220 Sayfa)

Osmanlı tarihine dair önemli arşiv tutanaklarından biri olan ve XVII. yüzyılın sonlarına doğru kayıt altına alınmaya başlanan Hurûfât Defterleri; “*şehir, kasaba, köy vb. yerleşim yerleri ile bunların etrafında inşa edilen cami, medrese, mektep, han gibi vakıf müesseselerini, bu kurumları yaptıran ve bu müesseselere tayin olunan bireylerin bilgilerini içeren tarihi vesikalardır.*” (Beyazıt, 2013). Harf ve belli bir tarih sırasına göre tutulan bu defterler; Osmanlı şehir kültürü, şehrin tarihi gelişimi, iskân politikası, sosyoekonomik ve iktisadi yapısı hakkında kaydedilen bilgilere erişim imkânı sunmaktadır. Mehmet Tektuna’nın “*Hurûfât Defterlerinde Kilis Sancağı (1690-1832 Sosyoekonomik ve Kültürel Yapı)*” adıyla yayınlanan bu kitabı, 1690-1832 yılları arasında Kilis ilinin siyasi, sosyal, kültürel, dinî ve ekonomik durumunu ortaya koyması açısından önemli bir çalışmadır.

Kitap; Ön söz, Hurûfât Defterleri Üzerine Yapılan Çalışmalar, Giriş, Kilis'in Coğrafyası, Tarihi ve Konumu, Kilis'le İlgili Hurûfât Defterlerinde Mekânlar/Kurumlar, Kilis'le İlgili Hurûfât Defterlerinde Camiler, Mescitler ve Diğer Kurumlar, Sonuç, Kaynakça, Sözlük ve defterlerin tıpkıbasım örneklerinden oluşmaktadır.

Yazar Tektuna, kitabın *ön sözünde*, Kilis'e dair şer'iyeye sicillerine şimdiye kadar ulaşılamamakla birlikte Başbakanlık Osmanlı Arşiv Kataloğu ve Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yaptığı araştırmalar sonunda Kilis'in tarih ve kültürüne ışık tutacak divânî hat ile yazılmış doksan dört sayfa tutarında 25 adet Hurûfât Defteri tespit edildiğini ve bu defterler vesilesiyle Kilis'in, 1690-1832 yılları arasındaki tarih diliminde dinî, siyasi, sosyal, kültürel gelişiminin nasıl bir değişim ve dönüşüm yaşadığının daha kolay bir şekilde saptanabileceğini dile getirmiştir.

Eserin ön sözden sonra gelen "*Hurûfât Defterleri Üzerine Yapılan Çalışmalar*" başlığında; kitabın hazırlandığı tarihe kadar Hurûfât Defterleri üzerine yapılan çalışmaların bibliyografyası verilmiştir. Yazar, bahse konu olan defterlerden hareketle bu alanda hazırlanan kitap, bildiri, makale ve tezler hakkında tanıtıcı bilgileri okuyucunun istifadesine sunmuştur.

Tektuna kitabın *Giriş* bölümünde; ilk olarak diğer adı Ruznamçe Defterleri olan Hurûfât Defterlerinin tanımını yaparak bu defterlerin Arap alfabesinin elif harfinden ye harfine kadar sıralandığını bu sebeple de "hurûfât" diye isimlendirildiğini belirtir. Yazar, Hurûfât Defterleri üzerine ilk çalışma yapan araştırmacıların görüşlerinden hareketle Hurûfât Defterlerinin ilk olarak ne zaman arşivlendiğine, tarihsel olarak Hurûfât Defterlerinin atik ve cedîd olmak üzere ikiye ayrıldığına ayrıca Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde, muhteva açısından Anadolu Hurûfât Defterleri ve Rumeli Hurûfât Defterleri halinde 209 adet Hurûfât Defterinin varlığına değinmiştir (s. 26). Yine bu bölümde yazar, Kilis'e dair bilgileri içeren Hurûfât Defterlerinden bahseden araştırmacıların tespit ettikleri veriler üzerinden genel bir değerlendirmede bulunarak Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde yer alan 25 adet defterin künyelerini ve bu defterlerde kayıt altına alınan vakıf kurumlarının istatistiğini ele almıştır.

Kitabın "*Kilis'in Coğrafyası, Tarihi ve Konumu*" adlı birinci bölümünde; Kilis'in coğrafi konumunun, tarihi mekânlarının, idari yönetiminin ve şehrin tarihi gelişiminin yanı sıra Osmanlı Hanedanlığı döneminde Kilis'te sancak beyi olarak görev yapan idarecilerinden/beylerinden, voyvodalarından bahsedilmiştir. Yazar Tektuna; Yavuz Sultan Selim'in Mercidabık Muharebesi ile Osmanlı topraklarına dâhil edilen ve 20. yüzyılın başlarına kadar Halep Beylerbeyliğine bağlı müstakil bir sancak olarak idari statüsünü sürdüren Kilis sancağında, Hurûfât Defterlerindeki kayıtlar göz önüne alındığında üç voyvodanın ismine -Hasan Ağa, Ahmed Ağa, Mehmed Ağa- rastlanıldığını ancak yapılan detaylı tarama neticesinde 8 Numaralı Halep Ahkâm Defterinde bir voyvodanın daha isminin -Fazlı- kaydedildiğini ifade eder. Yazar, bu bölümde ayrıca bir kısmı Halep Beylerbeyi tarafından tayin edilen diğer bir kısmı da mütesellim diye tabir edilen ve Kilis kaza idaresini zorla ele geçirerek halkı yöneten; İzzeddin Bey, Canbulat Bey, Âşıklı Ali Ağa, Battal Ağa, Sarı Abdurrahman Paşa, Halil ve Osman Paşa, Kürt Mehmet Ağa, Daltabanoğlu Mehmet Paşa, Ömmonun Oğlu Ömer Ağa, Kel Fazlı Ağa, Zeynel Bey, Topaloğlu Mustafa Ağa, Hacı Ömer'in Oğlu Veli Ağa ve Hacı Ömer'in Oğlu Halil Ağa gibi beyleri tanıtarak bunların yapmış oldukları faaliyetleri izah etmektedir.

Kitabın ikinci bölümü "*Kilis'le İlgili Hurûfât Defterlerinde Mekânlar, Kurumlar*" adını taşımaktadır. Bu bölümün ana temasını, Hurûfât Defterlerinde kayıtlı olan yerleşim yerleri, aşiretler, kurumların yöneticileri ve yöneticilerin aldığı maaş miktarı teşkil etmektedir. Yazar, Hurûfât Defterleri ışığında 1690-1832 yılları arasında Kilis'te bulunan 19'u merkezde 5'i nahiyyede olmak üzere toplam 24 mahalle, 12 oymak, 62 türbe, 3 tekke, 20 zaviyeye dair

bilgileri tablo ile göstermiştir. Yine bu bölümde; Kilis'te görevli kazasker, naib ve kadıların faaliyetlerinden ve görevleri karşılığında aldıkları maaşlardan bahsedilerek söz konusu yöneticilerin bilgileri tablo ile gösterilmiştir.

Eserin “*Kilis’le İlgili Hurûfât Defterlerinde Camiler, Mescitler ve Diğer Kurumlar*” başlıklı üçüncü bölümünde ise 1690-1832 yılları arasındaki zaman diliminde kayıt altına alınan Hurûfât Defterlerinde Kilis’te bulunan camiler, mescitler, medreseler, hamamlar, kasteller/çeşmeler, muallimhâneler, kütüphaneler ve mektepler ile Kilis’in o dönemde tanınmış ailelerinden biri olan Uryanizâdeler sülalesine mensup iki âlimden, bir süre Pirlioğlu Camii’nde imamlık da yapmış âlim ve salih şairlerden Rûhî Efendi hakkında bilgiler aktarılmıştır. Yazar, Kilis’te toplumsal dengeyi ve huzuru sağlayan birlik, beraberlik ve dayanışmayı arttıran Ahilik faaliyetlerine, birden fazla isimle anılan camilere, harap olmuş camilerin yeniden nasıl inşa edildiğine, vakıf ve evkaf kayıtlarına dair açıklamalar yaparak elde edilen bütün bu vesikaları tablolarla da göstermiştir.

Sonuç bölümünde çalışma boyunca elde edilen verilerin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır. Kaynakça bölümünde ise eserin meydana gelmesinde kullanılan arşiv belgeleri ile Hurûfât Defterleri üzerine yapılan çalışmaların künyesi verilmiştir. “*Hurûfât Defterlerinde Kilis Sancağı (1690-1832 Sosyoekonomik ve Kültürel Yapı)*” adıyla hazırlanan kitap, Kilis’i konu edinen Hurûfât Defterlerinde yer alan kurumlara ait Arapça ve Farsça terimlerin anlamını içeren Sözlük ve bu defterlerin tıpkıbasım örnekleri ile tamamlanmıştır.

1690-1832 yılları arasındaki 142 yıllık dönemi kapsayan bu kitap, tarihî İpek Yolu üzerindeki önemli ticaret merkezlerinden biri olan Kilis’in sosyal, kültürel, ekonomik, mimari ve dini alanlardaki bilinmeyenlerini gün yüzüne çıkarıp Kilis tarihi konusundaki bir boşluğu doldurulduğu için önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Aldemir, Halil (2020), *Kilisli Muhammed İbn Ebî Bekr ve Besmele Risalesi*, Kilis: KİTAM Yayınları.
- Alpaydın, Mustafa (2020), *Düşler Durağı*, Kilis: KİTAM Yayınları.
- Beyazıt, Yasemin (2013), “Hurufat Defterlerinin Şehir Tarihi Araştırmalarındaki Yeri”, *History Studies*, 5, (1) (Ocak/January): 52.
- Bitken, Hasan (2020), *Kilis Menkıbeleri*, Kilis: KİTAM Yayınları.
- Ferah, Nihat (2020), *Divan-ı Nihat’tan Seçme Şiirler*, (Haz. Mahmut Kaçarlar), Kilis: KİTAM Yayınları.
- Hüküm, Muhammed (2018), “Nihat Ferah”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nihat-ferah>, [Erişim Tarihi: 01.06.2022].
- Kaçarlar, Mahmut (2020), *Bir Şehrin Hafızası Nihat Ferah Anma Kitabı*, Kilis: KİTAM Yayınları.
- Özbalcı, Mustafa (1990), “Şiir ve Şaire Dair Bazı Notlar”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 5(1): 221.
- Tektuna, Mehmet (2020), *Hurûfât Defterlerinde Kilis Sancağı (1690-1832 Sosyoekonomik ve Kültürel Yapı)*, Kilis: KİTAM Yayınları.
- Yıldırım M. Ali- Akdeniz, Ali (2020), *Tanzimat’tan Cumhuriyete Kilis’te Modern Eğitim*, Kilis: KİTAM Yayınları.